

УДК 37.013.73

Цитування:

Попова О. В. Сценічний дизайн сучасного українського режисерського театру. *Культура і сучасність* : альманах. 2021. № 1. С. 127-131.

Popova O. (2021). Stage design of the modern Ukrainian director theater. *Kultura i suchasnist* : almanakh, 1, 127-131 [in Ukrainian].

Попова Оксана Володимирівна,
аспірантка

Київського національного університету
культури і мистецтв

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2056-2073>
odimkina91@gmail.com

СЦЕНІЧНИЙ ДИЗАЙН СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО РЕЖИСЕРСЬКОГО ТЕАТРУ

Мета статті – виявити та проаналізувати провідні напрями розвитку сценічного дизайну в сучасному вітчизняному режисерському театрі, а також дослідити проблематику режисерських пошуків у сценічному дизайні. **Методологія** дослідження. Застосовано системний метод, спрямований на теоретичне та художньо-практичне осмислення основних аспектів процесу вирішення сценічного твору в комплексі організації сценічної дії та сценічного простору; метод художньо-критичного аналізу в процесі вивчення сучасного театрального репертуару, що дозволив дослідити сценічний дизайн вітчизняного режисерського театру в багатоманітні його форм; типологічний метод, що посприяв систематизації традиційних та новаторських підходів до розробки та реалізації сценічного дизайну, а також визначенню його особливостей в сучасному українському театрі; метод образно-стилістичного аналізу, завдяки якому виявлено та проаналізовано специфіку сценічного дизайну сучасних постановок українських театральних режисерів; герменевтичний метод, що посприяв виявленню та інтерпретації закладених постановником сенсів у ритмо-хронотопічній конфігурації сценічного дизайну. **Наукова новизна.** Досліджено режисерсько-постановочну та сценографічну діяльність провідних українських режисерів (Б. Поліщука, Д. Костюмінського, С. Маслобойшикова); виявлено варіативне розмаїття підходів до вирішення сценічного оформлення в сучасному українському драматичному театрі та охарактеризовано їх вплив на художню структуру вистави; визначено специфіку вирішення дизайну сучасної театральної постановки українськими сценографами, які водночас і режисерами-постановниками вистави. **Висновки.** Трансформації функцій та лексики сценічного дизайну в українському режисерському театрі ХХІ ст. безпосередньо пов'язані зі змінами візуальної естетики сучасного театрального мистецтва, проблематикою інтерпретації літературного першоджерела та його сценічного втілення. Перебираючи на себе функції театрального художника, режисери-постановники прагнуть створити унікальне авторське середовище драматичної ситуації, візуалізуючи літературний текст в просторово-часовому континумі вистави відповідно індивідуальному визначенню сенсу постановки, в прагненні точно висвітлити власну концепцію. Натомість у постановках, здійснених театральними художниками домінантне положення займає зображення – вистава є низкою візуальних образів, а візуальні символи здійснюють на глядача емоційний вплив, що зазвичай є сильнішим за драматичний текст та акторську гру.

Ключові слова: сценічний дизайн, український театр, режисерський театр, постановки, візуальна режисура сцени, декорації.

Popova Oksana, postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts

Stage design of the modern Ukrainian director theater

The purpose of the article is to identify and analyze the leading directions in the development of stage design in modern domestic director's theater, as well as to explore the problem of director's search in stage design. **Methodology.** A systematic method was applied, aimed at theoretical and artistic, and practical comprehension of the main aspects of the process of solving a stage work in the complex of organizing stage action and stage space; the method of artistic-critical analysis in the process of studying the modern theatrical repertoire, made it possible to study the stage design of the domestic director's theater in the variety of its forms; the typological method, helped to systematize traditional and innovative approaches to the development and implementation of stage design, as well as to determine its features in modern Ukrainian theater; the method of figurative and stylistic analysis, thanks to which the specifics of the stage design of modern productions of Ukrainian theater directors have been identified and analyzed; the hermeneutic method helped to identify and interpret the meanings laid down by the director in the rhythm-chronotopic configuration of the stage design. **Scientific novelty.** The directing-staging and scenographic activity of the leading Ukrainian directors (B. Polishchuk, D. Kostyuminsky, S. Maslobovshchikova) has been investigated, the variable variety of approaches to solving stage design in modern Ukrainian drama theater has been revealed and their influence on the artistic structure of

the performance has been characterized; the specifics of the design solution for a modern theatrical performance by Ukrainian stage designers, as well as production directors, have been determined. **Conclusions.** The transformations of the functions and vocabulary of stage design in Ukrainian directing theater XXI century are directly related to changes in the visual aesthetics of modern theatrical art, the problems of interpretation of the literary source, and its stage embodiment. Taking over the functions of a theatrical artist, stage directors strive to create a unique author's environment for a dramatic situation, visualizing a literary text in the space-time continuum of presentation in accordance with the individual definition of the meaning of the production, in an effort to accurately illuminate their own concept. But in the production, carried out by theatrical artists, the dominant position is occupied by the image - the performance is a series of visual images, and visual symbols exert an emotional impact on the viewer, which is usually stronger than a dramatic text and acting.

Key words: stage design, Ukrainian theater, director's theater, performances, visual stage direction, scenery.

Актуальність дослідження. Динамізм цивілізаційного розвитку протягом останнього десятиліття ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. зумовив значні зміни культурного ландшафту, посприявши оновленню простору соціального мистецтва, формуванню нового способу існування людини, переосмислення буттєвих основ та співвідношення людини і світу. Трансформації системи сприйняття, у свою чергу, відобразилися на розвитку підходів та методів постановки театрального твору, його вирішення засобами сценічного дизайну, зумовивши радикальні зміни використання візуальних засобів виразності. Це робить практику українського режисерського театру унікальним матеріалом для теоретичного аналізу стану і тенденцій розвитку сценічного дизайну ХХІ ст., висновки якого можуть мати інтерес для осмислення процесів сучасного простору соціального мистецтва.

Аналіз публікацій. На сучасному етапі у науковому вимірі представлено багато ґрунтовних досліджень та наукових розвідок, присвячених специфіці сучасної сценографії в Україні. Наприклад, дослідження С. Триколенко «Українська сценографія кінця ХХ – початку ХХІ ст.: основні тенденції розвитку та авторські позиції» [6] присвячене виявленню та окресленню провідних тенденцій розвитку новітнього театральньо-декораційного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ ст.; наукова стаття К. Юдової-Романової, В. Стрельчук та Ю. Чубукової «Режисерські інновації у використанні технічних засобів і технологій у сценічному мистецтві» [7], в якій дослідниці аналізують тенденції осучаснення сценічного простору засобами використання інформаційних комп'ютерних та інженерних технологій українськими режисерами; наукова публікація Л. Бевзюк-Волошина «Сценограф чи режисер: пріоритет авторства в сучасному театрі» [1], в якій авторка розглядає окремі приклади відмови українських театральних режисерів від сценографів у виставі.

Проте окремих праць, в яких комплексно досліджується проблематика режисерських пошуків у сценічному дизайні не існує, а висвітлені аспекти означеного питання не розкривають в повному обсязі особливості розробки та реалізації режисерами сценічного дизайну постановок і не вичерпують проблематику режисерських пошуків у вітчизняній сучасній сценографії.

Мета статті – виявити та проаналізувати провідні напрями розвитку сценічного дизайну в сучасному вітчизняному режисерському театрі, а також дослідити проблематику режисерських пошуків у сценічному дизайні.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасного життя театр перебуває в постійному пошуку нових форм інтерпретації минулого та сучасного, розширюючи спектр дослідження пов'язаних із ним художніх процесів. У цьому контексті, з урахуванням глобальних інноваційних процесів, що виникають у галузі театральної культури в цілому та в галузі сценічного дизайну зокрема, постійно змінюється підхід до здійснення постановки вистави.

Способи сприйняття різноманітної культурно-історичної інформації на початку ХХІ ст. суттєво оновилися, що вимагає від режисерів нових принципів та підходів до створення вистав. Останнім часом виникають різноманітні посилання для переосмислення методик сценічного дизайну: новітні технічні засоби та інноваційні інформаційні технології принесли у цей процес динаміку та розширили можливість авторської інтерпретації літературного першоджерела. Сучасні театральні постановки тяжіють до динаміки, характеризуються багатогранністю та складністю концептуальних рішень, гостротою та яскравістю пластичного вираження, максимально зближуючи режисерський театр та сценографічне мистецтво.

Підґрунтям сценічного дизайну в Україні на початку ХХІ ст. лишаються

художні досягнення національної театральної практики, проте водночас характерною тенденцією є звернення сучасних режисерів до новаторських технологій та посилення їх функцій в контексті організації сценічної дії та сценічного простору. У загальному процесі розвитку світової театральної культури в сценічному дизайні України його співвідношення з іншими компонентами вистави набувають специфічних проявів. Зокрема, характерне для українського театру останньої третини ХХ ст. злиття режисури та сценографії наразі нерідко виражене як сценографія режисера або театр художника. Можемо припустити, що причиною цього став перехід художнього висловлення в зону візуально-тактильного досвіду глядача, тенденції переміщення сенсів, що значною мірою виражаються засобами сценічного дизайну.

Розглядаємо сценічний дизайн сучасного українського режисерського театру як «результат семіологічної концепції постановки» [4, 338] у контексті його процесуальності, що виражається в створенні живописно-пластичного образу у часопросторі вистави шляхом трансформації сценографічного середовища та переміщення світлових і кольорових акцентів, а також його розвитку, що узгоджений в часі з розвитком танцювально-пластичного образу постановки.

Надзвичайно цікаве вираження сценічний дизайн отримує у виставах відомого українського сценографа, режисера, художника-постановника та художника по костюмах Б. Поліщука, вирізняючись унікальними проявами в загальній концепції сценічного оформлення та кожному її елементі трансльованих сенсово-змістових аспектів.

Режисерським дебютом професійного сценографа стала химерна казка – містична постановка «Впольована пристрасть, або Підслухані пісні княжого саду» Г. Листвак та О. Ренн (Львівський театр ім. Леся Курбаса, 2017 р.), в просторі якої поєднано предмети, живих людей та ляльок з метою створити органічний синтез міфології, фольклору, світського та сільського життя, періоду козаччини та мазепинського бароко. Б. Поліщук шукає новаторські відтінки поєднання зовнішніх образів, світла та музичного оформлення (композитори В. Сіренко та А. Селецький).

Сценографія вистави «Android. Номер на твоїй спині» (Малий театр, 2019 р.)

вирізняється стилістикою східної культури, тяжінням до інтелектуального театру, глибинним філософським осмисленням буденності. Б. Поліщук, поєднуючи живопис та сценічну дію, занурює глядача в своєрідний медитативний стан споглядання, репрезентуючи естетичними засобами театру художника ідею втрати людиною волі до кроку вперед та істинного життя через щоденні проживання міні-трешових ситуацій. Сценічний простір вирішено в білому кольорі (стіни кімнати обтягнуті білою тканиною у вертикальні смужки), з мінімумом декорацій (вузький стіл, стілець, матрац, що лежить на підлозі, білі роletи на високому вікні; в центрі – прозора полиця з квітами, що звисає зі стелі); білим є і костюм Адама (М. Куцов), що контрастує з чорною сукнею персонажа Андрійд у виконанні Л. Шелоумової – візуальний ряд відповідно до режисерського бачення не має викликати певного емоційного збурення або яскравих емоцій.

Сміливі експерименти постановника не обмежуються акцентуванням на візуальній частині та естетичній мові вистави, надзвичайною деталізацією та активним зверненням до етнічних і фольклорних тем, а проявляються в роботі з простором та акторським складом, в прагненні змінити правила існування виконавця на сцені.

Провідну роль в організації багатоманіття знакових засобів вистави «Герої хаосу» М. Максимчука (Національний академічний драматичний театр ім. Лесі Українки, 2020 р.) як цілого та його візуальної структури у творчості режисера і художника Д. Костюминського відіграє ритмічна організація сценічного дизайну в процесі візуалізації драматургії – просторово-часова послідовність сценографічних ритмів, що позиціюється режисером-постановником як один із сенсоутворюючих факторів вистави визначає інтенсивність глядацького сприйняття.

Стильний візуально-аудіальний простір вистави, на думку театральних критиків, радше пластичної поеми, в якій репрезентовано образ героя в сучасному вітчизняному контексті з елементами минулого, створений за допомогою світлової та відеоапаратури, точно відповідає художнім образам, майстерно втіленими виконавцями (М. Береза, В. Гордієнко, З. Дибовська, А. Кравчук, К. Кудлач, А. Лісовська та ін.). Мінімізуювши вербальні складові (текст

«Одіссеї» Гомера поєднано з авторськими та акторськими рефлексіями), постановник фокусує увагу на розповіді історії через пластичні сцени, а статистичні дані до кожної сцени подає в форматі проєктованих коротких текстів (окремі тези сценічна дія ілюструє досить детально) [3].

Сценографія вистав одного з найкращих українських театральних художників і режисерів С. Маслобойщикова – «Буря», «Дон Жуан», «Гедда Габлер» та ін., що вирізняються елементами поезики, глибинною філософією та художньо-естетичною гармонією, є унікальним прикладом візуальної інтерпретації синтезу драматургічного, музичного, ритмопластичного текстів, що репрезентує мовою живописно-пластичних художніх образів глибинні ідеї та сенси драматургічного твору. В процесі розробки композиції вистави, художнього оформлення, розвитку сценічної дії та побудови мізансценічного малюнку він використовує унікальні прийоми і засоби виразності. Зокрема, однією із характерних рис сценографії майстра є наявність унікального метафоричного модуля – конструктивно завершеної складової частини сценічного дизайну, що не лише призначена для реалізації цільових функцій в процесі сценічної дії, оскільки саме довкола неї сконцентровано сенсово-змістове навантаження вистави.

Наприклад, у виставі «Небезпечні зв'язки» П. де Лакло (Національний Центр Театрального Мистецтва ім. Леся Курбаса, Театр на Печерську), над постановкою якої С. Маслобойщиков працював у 2013 р., таким модулем став купол з яскраво-білої тканини, що трансформувався завдяки здійманню та опусканню матеріалу, заповнюючи весь сценічний простір – вишукана візуальна метафора уособлювала мінливість, нестабільність і невловимість кохання, а відповідно до розвитку дії – величезне ліжко або бурхливе море [5, 26]. Постановка посприяла розробці новаторського творчого методу, засобами якого було значно розширено арсенал лексики традиційного театру [2].

У 2019 р. С. Маслобойщиков здійснює постановку вистави «Verba» за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» (Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка).

Специфічним метафоричним модулем, довкола якого сконцентровано сенсово-змістове навантаження сценічного твору є величезний лабіринт – дерев'яна декорація,

розміщена в центрі поворотного кола сцени, що складається з різних за розмірами щитів, розставлених в перспективі.

Сценічний дизайн вистави уособлює особливий, відсторонений простір – простір, народжений завдяки символічному трактуванню літературного першоджерела. У костюмах, створених Н. Рудюк поєднано автентичну, магічну слов'янську колористику та символіку.

Відповідно до режисерського бачення С. Маслобойщикова унікальність драми-феєрії проявляється не лише в неординарному художньому вирішенні сценічного простору, а й в сценічній редакції текстового матеріалу (зберігши автентичні тексти, постановник змінив місцями деякі дії, що посилює звучання нових сенсів та акцентів).

У театральному мистецтві перших десятиліть ХХІ ст. унікальним чином поєднується багатоманіття знакових засобів, відповідно зростає значення візуального образу постановки – «видовищного тексту». Інтегрування сучасними українськими режисерами в тканину постановок елементів театру постмодерну посилює значущість «видовищного тексту» як сукупності сценографічного, пластичного та хореографічного початків – перед художниками постає завдання створення не лише інформативного візуального ряду, але і пошуку динамічного кольоро-пластичного еквіваленту сценічної дії.

Наукова новизна. Досліджено режисерсько-постановочну та сценографічну діяльність провідних українських режисерів (Б. Поліщука, Д. Костюминського, С. Маслобойщикова); виявлено варіативне розмаїття підходів до вирішення сценічного оформлення в сучасному українському драматичному театрі та охарактеризовано їх вплив на художню структуру вистави; визначено специфіку вирішення дизайну сучасної театральної постановки українськими сценографами, які водночас і режисерами-постановниками вистави.

Висновки. Трансформації функцій та лексики сценічного дизайну в сучасному українському режисерському театрі безпосередньо пов'язані зі змінами візуальної естетики сучасного театрального мистецтва, проблематикою інтерпретації літературного першоджерела та його сценічного втілення.

Перебираючи на себе функції театрального художника, режисери-постановники прагнуть створити унікальне

авторське середовище драматичної ситуації, візуалізуючи літературний текст в просторово-часовому континуумі вистави відповідно індивідуальному визначенню сенсу постановки, в прагненні точно висвітлити власну концепцію. Натомість у постановках, здійснених театральними художниками домінуюче положення займає зображення – вистава є низкою візуальних образів, а візуальні символи здійснюють на глядача емоційний вплив, що зазвичай є сильнішим за драматичний текст та акторську гру.

Література

1. Бевзюк-Волошина Л. Сценограф чи режисер: пріоритет авторства в сучасному театрі. Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. 2014. Вип. 15. С. 64–71.
2. Вистава «Небезпечні зв'язки» за однойменним романом Шодерло де Лакло. Національний Центр Театрального Мистецтва ім. Лея Курбаса. URL : <https://kurbas.org.ua/plays/nebezpechnizvyazku/nebezpechnizvyazku.html> (дата звернення : 1 березня 2021).
3. Ільницька Л. Одиссей в полоні естетики: як заблукали «Герої хаосу». Korydor. 2021. URL : <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/odissey-v-poloni-estetyky-iak-zablukaly-heroi-khaosu.html> (дата звернення : 28 лютого 2021).
4. Пави П. Словарь театра. Москва : Прогресс, 1991. 480 с.
5. Реутова К. Сергій Маслобойщиков: «Виставу вигадає художник». Український театр. 2013. № 3. С. 26–27.
6. Триколенко С. Т. Українська сценографія кінця ХХ – початку ХХІ ст.: основні тенденції розвитку та авторські позиції : автореферат канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / АН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 18 с.
7. Юдова-Романова К., Стрельчук В., Чубукова Ю. Режисерські інновації у використанні технічних засобів і технологій у сценічному мистецтві. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Сценічне мистецтво. 2019. № 2(1). С. 52–72.

References

1. Bevzyuk-Voloshina, L. (2014). Set designer or director: the priority of authorship in modern theater. Scientific Bulletin of the Kyiv National University of Theater, Film, and Television named after IK Karpenko-Kary, Issue 15, pp. 64–71 [in Ukrainian].
2. The play "Dangerous Connections" based on the novel of the same name by Schoederlo de Lacro. the National Center for Theatrical Arts named after Leia Kurbas. URL: <https://kurbas.org.ua/plays/nebezpechnizvyazku/nebezpechnizvyazku.html> [in Ukrainian].
3. Ilynska, L. (2021). Odyssey in the captivity of aesthetics: how the "Heroes of Chaos" got lost. Corridor. 2021. URL: <http://www.korydor.in.ua/en/stories/odissey-v-poloni-estetyky-iak-zablukaly-heroi-khaosu.html> [in Ukrainian].
4. Pavi, P. (1991). Dictionary of the theater. Moscow: Progress [in Russian].
5. Reutova, K. (2013). Sergei Maslobovshchikov: "The performance is an artist's invention." Ukrainian theater, no. 3, pp. 26–27.
6. Trikolenko, S. T. (2016). Ukrainian scenography of the late XX - early XXI centuries.: the main trends and author's positions. Abstract of Ph.D. Kyiv: Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Art History, Folklore and Ethnology named after M. T. Rylsky [in Ukrainian].
7. Yudova-Romanova, K., Strelchuk, V., Chubukova, Y. (2019). Directing innovations in the use of technical means and technologies in the performing arts. Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Performing arts, no. 2 (1), pp. 52–72.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021

Отримано після доопрацювання 08.02.2021

Прийнято до друку 12.02.2021